

7. Van Poppel (Abwehr II)

In 1969 was L. de Jong in het begin van zijn serie over Nederland in oorlogstijd van mening dat leden van de NSB in Nederland niet betrokken waren bij ondersteuning van het Duitse offensief in mei 1940. 'Dat enige NSB'er, waar ook, in de nacht van 9 op 10 mei binnen Nederland enige handeling verrichtte die men met het Duitse offensief in verband kan brengen, is bij de onderzoeken welke ter zake na de bevrijding ingesteld werden, niet gebleken. Deze of gene zal misschien wel bereid geweest zijn, de Duitsers een handje te helpen, maar Hitler stelde op die hulp geen prijs. Wat hadden die NSB'ers moeten doen? Op het juiste moment sabotage bedrijven? Theoretisch was dat mogelijk, praktisch was het heel moeilijk uitvoerbaar, al op grond van het feit dat, zoals wij zagen, het definitieve besluit: *Fall Gelb* op 10 mei, eerst op donderdagavond omstreeks acht uur aan het OKW bekend was. Ook de in ons land wonende Rijks Duitsers waren van hetgeen te geschieden stond, niet op de hoogte.'¹ Hieronder wordt de stelling van De Jong nader bekeken.

Jos van Poppel was tot in 1932 als kok werkzaam geweest in een restaurantbedrijf.² Daar kreeg hij een ongeluk dat hem op 32-jarige leeftijd invalide maakte. Hij werd een tijdlang verpleegd in de inrichting Huize Padua in Boekel, een rooms-katholiek krankzinnigengesticht. Omdat hij het niet eens was met zijn behandeling, probeerde hij zijn verhaal aan een krant te slijten. Dat lukte niet totdat hij een correspondent ontmoette van *Het Nationale Dagblad*. Van Poppels verhaal was weer een aanleiding voor het fulmineren tegen vermeende misstanden. In het eerste artikel uit april 1938 werd Van Poppel beschreven als een 'lichamelijk invalide, die geestelijk volkomen normaal was'.³ De meningen daarover verschilden echter en na de oorlog probeerde Van Poppel gebruik te maken van zijn 'krankzinnigheid' om straf te ontlopen.

Tijdens zijn verhoor in augustus 1945 vertelde hij medewerkers van het Bureau Nationale Veiligheid omstreeks augustus 1939 in zijn woning te Amsterdam benaderd te zijn door iemand die zei uit naam van Rost van Tonningen te komen. Mr M.M. Rost van Tonningen was in 1936 toegetreden tot de NSB en hij was hoofdredacteur van *Het Nationale Dagblad*,⁴ en volgens Van Poppel had hij in 1938 met Rost van Tonningen zelf gesproken over de gevolgen van zijn ongeluk. Jozef van Poppel kende de bezoeker uit augustus 1939 niet, maar omschreef hem als een vijftigjarige uit Schiedam afkomstige machinefabrikant. Deze polste Van Poppel omtrent zijn 'bereidheid om werkzaamheden te verrichten voor het Duitse Rijk.' Er is reden te twijfelen aan het door Van Poppel vermelde tijdstip waarop hij in contact kwam met Duitse inlichtingendiensten. Zo vertelde mevrouw F. van Gelderen-Holman, de weduwe van de in februari 1939 overleden vliegenier Van Gelderen, dat ze op 29 juni 1939 bezoek kreeg van Van Poppel en ene Platzek, een Duitser.⁵ Van Gelderen was betrokken geweest bij de illegale zender 'De Aethergeuzen' van de NSB evenals ene Peter Tjepkema.⁶ Tijdens dat bezoek was Platzek 'in het bezit van een fototoestel, dat hij verdekt op zijn borst droeg en waarmede hij opnamen maakte door middel van een ontsluiters, dat zich in èèn zijner zakken bevond.' Het was de rapporteur toen in februari 1940 bekend dat J.F. Platzek of C.F. Patzek met Van Poppel 'destijds in verschillende deelen van ons land foto's hebben gemaakt, o.a. in de provincie Zeeland, van vluchtelingenkampen en van Joodsche nederzettingen in de Wieringermeer en van de Zuiderzee-afsluitdijk.'⁷ Van Poppel probeerde tijdens het bezoek aan Van Gelderens weduwe in het bezit te komen van een logboek dat Van Gelderen had bezeten en waarin kennelijk bijzonderheden waren vermeld over het 'overbrengen van vliegtuigen naar Rood-Spanje [het land met een wettige republikeinse regering].' Volgens R.H.G. Nitsch van het Grenzpolizeikommissariat te Bentheim zouden met het bij het logboek behorende vliegtuig wapens vanuit Nederland naar Spanje zijn gesmokkeld. Kurt Nesemann, een agent van Nitsch, huurde een kamer bij mevrouw Van Gelderen en wist haar vertrouwen te winnen; op die manier kreeg hij het logboek in handen dat vervolgens werd opgeëist

¹ De Jong, *Het Koninkrijk...* 2, p. 432.

² De gegevens over Van Poppel zijn, tenzij anders aangegeven, afkomstig uit: AMJ CABR, J.F.M.J.C. van Poppel.

³ 'Hij werd opgesloten in krankzinnigen-gesticht', *Het Nationale Dagblad*, 27-4-1938. Daarna verschenen nog twee artikelen: op 28-4-1938 'Mishandeling in Rijksklinieken?' en op 3-5-1938 'Rijksverzekeringsbank schaduwet verpleegden!'.

⁴ De Jong, *Het Koninkrijk...* 1, p. 298.

⁵ AMJ CABR, G.F. Pütz. Afschrift rapport dd 2-2-1940 van de rijksrecherche; PV dd 23-10-1946, verhoor Nitsch.

⁶ J.P. van Gelderen had zich in 1934 opgegeven als voorlopig lid van de NSB. Kort na zijn arrestatie in verband met de zendactiviteiten overleed hij. NA CABR, 106144-35031. PV dd 12-5-1947, verhoor F. Holman.

⁷ Er bestaat een mogelijkheid dat werd gerefereerd aan M.K. Patzig, leider van de NSDAP in Nederland. Hij was in dat kader actief in Nederland, België en Luxemburg en was belast met de inspectie van de NSDAP-groepen in België en Luxemburg. In de zomer van 1939 werd hij naar Duitsland uitgeleid. Meershoek, *Dienaren van het gezag*, p. 71-72. \ AMJ CABR, M.K. Patzig. Aantekening op PRA Haarlem-kaart.

door A. Thomsen van de Staatspolizei in Osnabrück.⁸

Terug naar Van Poppel: zijn bezoeker uit augustus 1939 ging toen niet nader op die werkzaamheden in, maar omdat hij nog anderen te benaderen had, zou hij over enkele dagen terugkomen. Dat gebeurde inderdaad en Van Poppel kreeg te horen dat het de bedoeling was er op uit te trekken om ‘mensen te werven voor bepaalde sabotagedaden in de frontlinie ten bate van de Deutsche Wehrmacht.’ Dat leek hem wel wat en hij ontving ter dekking van de eerste onkosten honderd gulden. Van Poppel, die het alias Meesters ging gebruiken, zocht contact met mensen uit zijn dagelijkse omgeving. Als eerste twee rekruteerde hij H.L. Lambert en de kelner H.J. Burcksen. Hij had Burcksen midden 1939 leren kennen in een NSB-propagandalokaal: Lambert was na de Van Rappard-groep in de Troelstra-beweging terecht gekomen, waartoe Van Poppel tot zijn verwijdering ook had behoord. Daarna volgden nog de rekruten Aal, timmerman F.H. Snijders, B.J. Böckling (Van Poppel noemde hem abusievelijk Boekholt)⁹ en H.J. Jansen. Op Böckling na kende Van Poppel hen via het propagandalokaal in de Commelinstraat. De groep kwam volgens Van Poppel echter niet tot daden, omdat het de Abwehr niet gelukt was explosieven aan te leveren.

Er is echter iemand die anders beweert. Jan Baars was in 1929 lid van de Bezem-groep, een fascistische groepering; in 1932 werd hij leider van de Algemene Nederlandse Fascisten Bond.¹⁰ Hij raakte gedesillusioneerd – hij protesteerde in 1933 telegrafisch bij Hitler tegen de jodenvervolging – en De Jong vermeldt dat Baars ‘in de bezettingstijd verdienstelijk illegaal werk deed’. Tijdens de oorlog stelde hij ook rapporten op over hetgeen hij in NSB-kringen te horen kreeg.¹¹ Volgens Baars ontmoette Ben Böckling in april 1940 Willem Aal in het gebouw van het Arbeidsfront der NSB in de Commelinstraat.¹² De dag erop vond een bespreking plaats tussen Aal, Böckling en Snijders. ‘B. [Böckling] gaf te kennen, dat er weliswaar een N.S.B. bestond, maar dat tevens getracht moest worden de vaststaande overval van Deutsche zijde op Nederlandsch gebied, te ondersteunen. [...] Op de kamer van Van Poppel werden voornoemde lieden geïnstrueerd in het gebruik van dynamiet. Van Poppel gaf bij deze gelegenheid instructies over bepaalde punten, meest spoorwegemplacementen, die op eerste aanwijzing vernield moesten worden. De bussen met dynamiet voor de cel [van Van Poppel] werden bewaard ten huize van Snijders, Semarangstraat 23 II. [...] Maandag 1 April werd medegedeeld dat op 1ste Pinksterdag, 12 Mei, een Deutsche overval zou plaats vinden. Dan moesten den nacht tevoren allen zich melden bij van Poppel.’ Burcksen werd op 12 mei gearresteerd en om tien uur in de avond van 14 mei weer vrijgelaten.¹³

Het is onwaarschijnlijk dat het de Abwehr niet zou zijn gelukt springmiddelen naar Nederland te smokkelen – we weten van een andere aangelegenheid dat dit wél lukte (zie hiervoor onder *De Schut-groep*) – en Baars’ mededeling bevestigt de aanwezigheid ervan. Over het niet uitvoeren van de sabotage ten gevolge van de foutieve datum is niets definitiefs te melden, behalve dan dat Baars in dit opzicht wellicht een verhaaltje is verteld, een 1 april-grap. Los van de onder *Inleiding* ‘Sondertrups en de aanval op Nederland’ vermelde Abwehr-troepen beschikte de Abwehr over ‘in den betreffenden Westländern bodenständigen S- oder Schutzorganisationen’: door Abwehr II ‘gesteuerte Organisationen’.¹⁴ De Abwehr ging begin november 1939 uit van een getalsterkte van de ‘Sonderformationen’ van maximaal zeshonderd man, gidsen en tolken inbegrepen.¹⁵ Deze organisaties mochten niet worden verwittigd van het juiste tijdstip der aanval, dat was immers een zwaar bewaakt geheim, maar moesten het begin van hun acties zelf bepalen aan de hand der gebeurtenissen. Dezelfde tactiek was eerder al gevolgd bij de inval in Polen.¹⁶ De operaties voor België en Nederland kregen de verzamelnaam Unternehmen Stefan.¹⁷ De Abwehr accepteerde daarbij dat veel geplande acties later dan gewenst of zelfs helemaal niet zouden kunnen worden uitgevoerd.

Nog in mei 1940 werd Van Poppel opgezocht door twee Duitsers, Holmann en Van den Hofen (hoogstwaarschijnlijk waren het Leutnant Hollmann en Jupp Hoven, leden van een rechtstreeks onder leiding van Abwehr II in Berlijn optredende sabotageorganisatie), die informeerden naar de resultaten van de groep. Hij verzoon naar eigen zeggen toen maar iets

⁸ Zie hiervoor ook Aalders, *Leonie*, p. 90.

⁹ In NIOD Doc I 123a, map a-I, zitten mededelingen van ‘B. Boekling’.

¹⁰ De Jong, *Het Koninkrijk...* 1, p. 246-247.

¹¹ Volgens Wim Zaal (in *De Nederlandse fascistien*, p. 196) leidde Baars toen ‘onder de naam Jan Haye een fameus dubbelleven’.

¹² AMJ CABR, J.A. Baars. Rapport omtrent Oorlogsvoorbereiding, ongedateerd, anoniem [Baars], (no A.b.).

¹³ AMJ CABR, H.J. Burcksen. PV dd 13-3-1947, verhoor Burcksen. In Snijders’ CABR-dossier werd geen relevante informatie gevonden. Hij is lid van de Van Rappard-partij geweest; op 1-11-1940 meldde hij zich aan als lid van de SA. Op 10-6-1947 werd tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling besloten. AMJ CABR, F.H. Snijders.

¹⁴ SOMA, GRMA, T 311/R 215, frames 712-722, *OKW, Amt Ausland Abw. Abteilung II/2 WS, Nr. 537/40*, 15.4.1940

¹⁵ SOMA, *Kriegstagebuch* Abwehr II, 4-11-1939.

¹⁶ Zie hiervoor bijvoorbeeld Höhne, *Admiraal Wilhelm Canaris*, p. 236-237.

¹⁷ SOMA GRMA, T311/R215, frames 712-22(?). Brief dd 15-4-1940 van Abwehr II/2 WS aan Heeresgruppen A en B, met bijlagen.

om ze tevreden te stellen.¹⁸ Ongeveer een week later werd hem verzocht zijn groep bijeen te brengen voor inzet in België. Burcksen, Aal¹⁹, Sniijders, Jansen en Böckling vormden een groep waaraan van andere zijde nog werd toegevoegd Piet van Rossem²⁰ en een onbekende uit Leiden²¹; Lambert, die invalide was, ging niet mee. Op zaterdag 25 mei vertrokken ze met twee auto's naar Antwerpen. Daar aangekomen weigerde Sniijders verder mee te doen en vertrok weer naar Nederland. Volgens Burcksen hebben ze in België auto's bewaakt en één keer op een boerderij in de buurt van Nieuwpoort een vrachtauto met munitie. Burcksen, eind 1933 lid geworden van de NSB, beweerde een advertentie te hebben gelezen waarin arbeiders werden gevraagd voor werkzaamheden 'achter het Duitse front in België.'²² Hij meldde zich hiervoor bij Van Poppel; in België aangekomen zou hij Wehrmacht-voertuigen hebben bewaakt.²³ Ze zouden al een week later weer naar huis zijn gegaan. Volgens Van Poppel echter zou de groep omstreeks augustus bij Duinkerken zijn ingezet; daar kregen ze ook wapens uitgereikt.²⁴ Een in Van Poppels gezelschap verkerende meeloper stelde dat hem was gebleken dat het groepje 'voor sabotage in Duinkerken' was geweest.²⁵ Dit kan wellicht worden verbonden aan luitenant Wilhelm Hollmann die in 1940 commandant was van Sonderstab Hollmann.²⁶ Zij kunnen dan ingezet zijn bij Unternehmen Martin.²⁷

Van Poppel was in 1940 ook als redacteur onder het alias Rudolf Meesters betrokken bij *De Doodsklok*, het antisemitische 'Volksblad bij de opruiming van het jodendom'. Hij ging in België het alias Remy de Vries gebruiken, want wat wilde het geval? In maart 1941 werd Van Poppel bezocht door Leutnant Willi Krogman, een boerenzoon en doctor in de oude talen, en Leutnant E.M. Klingenburg (alias Doktor Bakker), zoon van een protestante bisschop uit Keulen. Klingenburg was – na een studie aan diverse universiteiten, waaronder Leiden – in 1936 leraar geschiedenis geworden.²⁸ In oktober 1939 was hij in militaire dienst opgeroepen en als tolk ingedeeld bij het Baulehr Bataillon zbV 800 Brandenburg. In juni 1940 werd hij via Ast Belgien naar II (sabotage) van Ast Niederlande gedirigeerd, feitelijk een niet-bestaande afdeling. Samen met Van Poppel reisden Krogman en Klingenburg door Nederland om de politieke stemming onder de bevolking te peilen.

In mei 1940 was Rittmeister Robby Spies naar II Ast Belgien overgeplaatst om de Leiter ervan, Major Freddy Marwede, te assisteren.²⁹ Hun taak was de uitzending van sabotage-agenten naar de overkant, maar Marwededes belangstelling ging meer uit naar politieke aspecten als het uitbouwen van relaties met het Vlaams Nationaal Verbond (VNV). Berlijn stuurde

¹⁸ (toevoeging EV): Voor een uitvoerige behandeling van de werking van de 'Sonderstab Hollmann' zie Verhoeyen, *Spionnen aan de achterdeur*, p. 295-303.

¹⁹ Het is niet gelukt de identiteit van Willem Aal met zekerheid vast te stellen. Hi Zie hiervoor ook nog onder *Het R-Netz in Nederland* 'Hessels en Mekel'.

²⁰ Het gaat om Piet van Rossem junior die in Dick Verkijks *Radio Hilversum 1940-1945* (p. 191) wordt opgevoerd als nazi-omroeper bij Radio Hilversum. De Jong, *Het Koninkrijk...* 4 II, p. 628; 4 I, p. 393. Pieter Achiel Victor van Rossem was een Belg, op 6-6-1921 te Göttingen in Duitsland geboren als zoon van de activist Arthur Pieter van Rossem, die zich in de jaren dertig in Nederland vestigde, waar hij lid werd van de NSB. Zijn zoon Piet jr werkte reeds voor de inval samen met de Sonderstab Hollmann en rekruteerde in de zomer van 1940 enkele Gentse nationaal-socialisten voor een seincursus. Via Pröbsting kreeg Knolle van ene Piet van Rossum junior een lijst met namen van mensen in België, zo'n veertien stuks, die geschikt werden geacht om voor het SD-Amt VI te spioneren. Knolle stuurde Van Rossum junior in november 1942 naar België met de opdracht nog meer aspirant-agenten te zoeken. Twee weken later kwam hij met een nieuwe V-vrouw: Lea Nolf. AMJ CABR, H. Pröbsting. Ondervragingsrapport no 208/1 inzake Pröbsting dd 3-3-1946. P.A.V. van Rossem vertrok op 25-2-1942 naar de Oude Amersfoortscheweg 58 te Hilversum. AMJ CABR, P.A. van Rossem. Rapport inzake P.A. van Rossem dd 13-7-1946 van L. Hamming.

²¹ Wilhelmus Henricus Nolet; 19121109 Schiedam\ Baars meldde in zijn rapport dat het een redacteur van *Het Nationale Dagblad* was. Baars' rapport was gebaseerd op een verslag van Böckling die later 'sterk anti' werd.

²² AMJ CABR, H.J. Burcksen. Vonnis dd 3-6-1947; PV dd 13-3-1947, verhoor Burcksen.

²³ Later was Burcksen bij Einsatzstab Rosenberg betrokken bij de controle op het laden van joodse eigendommen in de verhuishagens van Puls (het zogenoemde 'pulsen'). Omdat het ingeziene dossier niet volledig was, kon niet worden nagegaan in hoeverre zijn relatie met Van Poppel is onderzocht. Op 3-6-1947 werd Burcksen veroordeeld tot twee en een half jaar internering; op 27-10-1947 en op 10-11-1947 werd hij veroordeeld tot vier jaar internering.

²⁴ Böckling vertelde een vermeende verslaggever van Nationaal Front (Baars?) dat ze als vluchtelingen voor de Duitse legers zouden uitgaan en het opblazen van bruggen en dergelijke moesten beletten. Het wachtwoord was 'Meptum'. 'De tocht ging naar Zeebrugge via Gent en Ostende. In Ostende moesten de "zivillisten" optreden bij de plundering van de havendepôts door de bevolking; in Zeebrugge als francitireurs in de Fransch-Engelsche linie. 1 Juni was Böckling terug in Antwerpen.' AMJ CABR, J.A. Baars. Rapport omtrent Oorlogsvoorbereiding.

²⁵ NA BNV, 3425. PV dd 21-4-1945, verhoor J. van Voorthuizen.

²⁶ Verhoeyen, *De Duitse Abwehr in België*, 3.

²⁷ (toevoeging EV): Voor 'Unternehmen Martin', een operatie van Duitse en Vlaamse Brandenburgers om te verhinderen dat de Belgen de sluisen van Nieuwpoort konden openen en zodoende, zoals in 14-18, de IJzervlakte inunderen, zie: Verhoeyen, *Spionnen aan de achterdeur*, p. 295-303.

²⁸ NA BNV, 2905. Vertaald Amerikaans eind-rapport no CI-FIR/112 inzake Klingenburg dd 9-5-1946.

²⁹ NARA RG226 E119A B40 F1088. Brief dd 29-10-1945 van WRC2 aan Noakes.

Major Diebitsch naar Brussel om de activiteiten van II te onderzoeken. Als gevolg van zijn zeer kritisch rapport werd Marwede in september 1940 van zijn taak ontheven. De voormalige Duitse tenniskampioen Spies³⁰ werd toen als tijdelijk hoofd van de afdeling aangesteld. Om het sabotagewerk te bevorderen werd het activiteitenterrein Engeland overgeheveld naar I, terwijl II de contacten met de Vlaamse nationalisten bleef verzorgen. Voor sabotagedoelinden kon II slechts agenten aanleveren, agenten die voornamelijk binnen VNV-kringen werden gezocht; ook III werd op die manier voorzien. Spies werd in maart 1941 naar Berlijn overgeplaatst, en toen hij in december 1942 als Leiter van II naar Brussel terugkeerde had hij de specifieke opdracht om sabotage-agenten naar Groot-Brittannië uit te zenden. In de periode maart 1941 tot december 1942 bestond er feitelijk geen goed geleide II-afdeling. Spies gaf voor de oorlogsjaren het volgende lijstje met II-hoofden: Marwede, Oberstleutnant Marquard, wederom Marwede, Spies, Kapitanleutnant Laurinat, en tenslotte Korvettenkapitän Rudolf Müller.

Nadat Krogman midden 1941 naar Warschau was gedirigeerd, kwam de wens tot het rekruteren van agenten voor sabotage naar voren. In juni 1941 werd Klingenburg naar II Ast België gezonden, waarschijnlijk nadat was besloten dat alle sabotage-activiteiten vanuit Brussel zouden worden gecoördineerd. Van Poppel werd vervolgens rekruteur voor de Abwehr, om precies te zijn voor II Ast België in Brussel. Het was de bedoeling vluchtlijnen te infiltreren en de saboteurs zo in Engeland, de Verenigde Staten en zelfs in Canada te krijgen. Daar zouden ze hun verwoestend werk moeten doen, waarbij veel aan eigen initiatief zou worden overgelaten.

Begin 1942 werd Van Poppel aan Abwehr III F uitgeleend, omdat hij door zijn kennismaking met H. van Dam van de Nederlandse Kamer van Koophandel in Parijs een vluchtlijn op het spoor was gekomen. Op verzoek van de illegale groep waarvan hij lid was had A.J. Noordam eind 1941 begin 1942 besprekingen met Van Dam gevoerd om een vluchtlijn naar Zwitserland te organiseren.³¹ Omdat Van Dam er vanuit ging dat Van Poppel een bonafide illegaal werker was – de mogelijkheden tot controle waren zeer beperkt – bracht hij deze in contact met Noordams groep. Op die manier kon Van Poppel bijvoorbeeld bewerkstelligen dat de journalist (en voormalige informant van GS III) Salomon Vaz Dias in Parijs werd gearresteerd tijdens diens reis in juni 1942 naar onbezet gebied.³² Vaz Dias was onder het alias Siegfried actief geweest in de illegaliteit³³; op 29 juli 1943 werd hij op de Leusderheide bij Amersfoort gefusilleerd.³⁴ Door uitlatingen van Vaz Dias tegenover Van Poppel kon bovendien in juli MI6-agent A.H. Alblas worden gearresteerd.³⁵ Van Poppels rol bij de arrestaties in 1942 raakte bekend bij de illegaliteit. Op 5 april 1943 verscheen in *Het Parool* een waarschuwing voor ene ‘Meesters, in werkelijkheid heetende Joseph von Pappel’ die een der ‘ploertigste agenten van de Gestapo’ was.³⁶

Koob Engberts was volgens verbalisant J. van Nieuwenhoven een ingenieur uit Amsterdam. Waarschijnlijk werkte Engberts rechtstreeks voor III F; zijn naam werd verward met zijn alias Winterfeld. Hij werd door Van Poppel aan Van Dam voorgesteld als een Nederlands vlieger-officier die naar Groot-Brittannië wilde. Van Poppels vriendin omschreef hem als een ‘man van de wereld’ met een Edenhoed en, omdat hij enigszins mank liep, met een stok.³⁷ Naar gewoonte trachtte Van Poppel na de oorlog het belang van zijn eigen rol kleiner voor te stellen dan die in werkelijkheid was geweest; in zijn optiek was het namelijk Engberts die een weg via Parijs naar Zwitserland had ontdekt.³⁸ ‘Engberts is daarna door bemiddeling van Klingenburg naar Brussel gestuurd voor het volgen van een mij onbekende opleiding. [39] Klingenburg handelde de zaak met Engberts meestal zelf af, zoodat ik omtrent de juiste toedracht en besprekingen

³⁰ TNA KV 2/1328, 20a. Consolidated 031 interrogation report inzake C.H.N. Bensmann, ongedateerd.

³¹ Die groep waar Noordam toe behoorde, kende ook leden als mr J.C.S. Warendorf, drs Wim van Norden en drs Jan Meijer (allen van *Het Parool*).

³² De Jong, *Het Koninkrijk...* 5 II, p. 893-894.

³³ De Jong vermeldt Siegfried als voornaam van Vaz Dias, maar volgens het *Gedenkboek verzetsherdenkingskruis* van C.C. van den Heuvel en W.J.C. Tensen (p. 226) is de voornaam Salomon; ook in de overlijdensadvertentie wordt de voornaam Salomon gebruikt. Visser, *De zaak Antonius van der Waals*, p. 183. De Jong baseert zich hier mogelijk op het gebruik van de voornaam Siegfried door G.J. van Heuven Goedhart tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie (*PEC 7C*, p. 795). Verwarrend is verder het onderschrift van een foto van Vaz Dias in De Keizer, *Het Parool 1940-1945*, p. 260: ‘Sieg Vaz Dias’.

³⁴ Brug, *Hun naam leeft voort...!*, p. 213.

³⁵ De Jong, *Het Koninkrijk...* 5 II, p. 894.

³⁶ De Keizer, *Het Parool 1940-1945*, p. 266.

³⁷ Er zijn twee verbalisanten geweest die meenden dat Herman Olij bedoeld werd met ‘Engberts’.

³⁸ NA BNV, 3125. BNV-PV inzake aanvullend verhoor Van Poppel, ongedateerd.

³⁹ Het is zeer waarschijnlijk dat de activiteiten van II Ast België in de loop van 1942 werden omgebogen in de richting van III-werkzaamheden, contra-inlichtingen, zoals verderop wordt verhaald. De daar vermelde groep volgde een sabotage-opleiding, zodat mag worden aangenomen dat de eerder dat jaar gerekruteerde Engberts vrijwel zeker ook een sabotage-opleiding heeft gevolgd.

tusschen Klingenburg en Engberts slecht geïnformeerd ben. Engberts heeft aan Klingenburg medegedeeld – zoover mij althans bekend – dat men via Parijs naar Zwitserland kon en eenmaal in Zwitserland zijnde door bemiddeling van een Hollandsch militair attaché [Van Tricht] naar Engeland kon worden doorgezonden.’ Volgens Van Poppel werd Engberts na zijn opleiding door Klingenburg naar Parijs gestuurd; Van Poppel moest met hem mee om slechts een oogje in het zeil te houden. ‘In Parijs aangekomen bleek, dat Engberts zich vervoegen moest op het kantoor van de Chambre du Commerce Hollandais in Parijs.’ Dat gebeurde en Engberts stelde Van Poppel voor ‘als iemand die wel eens menschen overbracht. De heer van Dam aanvaardde de introductie en er werd afgesproken, dat Engberts eenige dagen in Parijs zou blijven, terwijl de heer van Dam hem bereiken kon en eerst naar hem wilde informeren.’ Volgens Bronsdijk, zodadelijk te beschrijven, had Van Poppel hem verteld dat Van Dam een neef van hem zou zijn.⁴⁰ ‘Deze betiteling [als oom] liet van Dam zich welgevallen.’ Van Poppel bevestigde dit: ‘Ik heb inderdaad Bronsdijk aan van Dam voorgesteld. Bij deze kennismaking, deed ik tegenover Bronsdijk, alsof van Dam een oom van mij was. Ik had tevoren tegen van Dam gezegd, dat Bronsdijk tot de illegaliteit [behoorde] en naar Engeland moest uitwijken. Dit behoorde tot het spel hetwelk toen gespeeld werd. [...] Hoewel dus van Dam, als tegenstander van de Duitsers gearresteerd zou moeten worden, was het voor onze dienst van meer belang, dat van Dam vrij bleef, en gewoon door kon gaan met zijn hulp verlening aan het voort helpen van Nederlanders naar Engeland.’⁴¹ Van Poppel bleef in Parijs de komst afwachten van Christmann die geheel op de hoogte was van de infiltratiepoging. In afwachting van Van Dams bevindingen ging Engberts de bloemetjes buiten zetten met het door Klingenburg verstrekte reisgeld, FF 15.000,- ‘De liederlijke manier waarop dit gebeurde raakte aan van Dam bekend, daar deze de gewoonte bleek te hebben sollicitanten voor de reis eerst in Parijs door hem bevriende chercheurs van de Sûreté te laten volgen.’ Dit resulteerde in Engberts afwijzing als aspirant-Engelandvaarder. Van Dam vertelde na de oorlog: ‘Winterfeld die ik tot dusver alleen als Engeberts kende, was aanwezig en arresteerde mij na zijn ware identiteit te hebben onthuld.’ Hij verwarde hoogstwaarschijnlijk de naam en het alias. Van Dam kreeg na zijn arrestatie nog te horen dat Van Poppel al negen jaar voor de Duitsers werkte.⁴²

Martelli schrijft in zijn boek over illegaal werker Michel Hollard de arrestatie van een groep Nederlanders op 30 juni 1942, de dag waarop Vaz Dias werd gearresteerd, toe aan een Duitse V-man, Engbert genaamd, die zich als een Nederlander voordeed.⁴³ Volgens hem werd ‘Engbert’ later door de ‘Dutch’ geliquideerd. Volgens verbalisant Van Nieuwenhoven was Engberts in augustus 1943 uit het Amsterdamse bevolkingsregister naar Duitsland afgevoerd; aangenomen werd dat hij niet meer in leven was. De gegevens over Engberts lijken te corresponderen met de schaarse gegevens uit ingenieur Koob Engberts’ CABR-dossier.⁴⁴ Hij had in het verleden al niet te veel respect voor wetten gehad; zo werd hij in februari en december 1918 tweemaal veroordeeld voor desertie uit militaire dienst. In 1921 en 1933 werd hij veroordeeld voor verduistering en flessentrekkerij. In januari 1941 vroeg hij in Amsterdam een paspoort aan. Volgens zijn vrouw vertrok hij in de zomer van 1942 naar Duitsland om er te werken.⁴⁵ Hij kwam later kennelijk weer in Amsterdam wonen, omdat hij daar in 1944 om onbekende redenen werd gearresteerd. Volgens het bevolkingsregister werd hij op 25 oktober 1944 naar Duitsland afgevoerd. Op 6 april 1950 meldde de *Staatscourant* dat hij op 8 februari 1945 was overleden in Weimar-Buchenwald.

Door het grote succes van Duitse penetratie van vluchtlijnen in België besloot MI5 in 1942 alle vluchtlijnen als gepene- treerd te beschouwen, zodat niet alleen vluchtelingen maar ook terugkerende SOE-agenten automatisch onder verdenking vielen, omdat de laatsten door de vijand gedraaid konden zijn.⁴⁶ Deze maatregel resulteerde in de vaststelling dat twee agenten inderdaad waren gedraaid; in een derde geval kon dat niet worden bewezen, al was de verdenking sterk.

Naast Van Poppel en Engberts was ook J.D. Bronsdijk op de een of andere manier bij die vluchtlijn betrokken geweest.⁴⁷ Jan Bronsdijk (alias Dirk), schilder van beroep en lid van de Van Rappard-groep, had Van Poppel eind 1940 leren

⁴⁰ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-3-1948, verhoor Bronsdijk.

⁴¹ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-3-1948, verhoor Van Poppel.

⁴² Volgens een andere bron, een voormalige medewerkster van de Sicherheitsdienst met veel fantasie, had Van Poppel vòòr 1940 personen geronseld voor de Spaanse burgeroorlog. AMJ CABR, F. Knolle. PV dd 2-9-1948, verhoor M.C. Kapteijn.

⁴³ Martelli, *Agent extraordinary*, p. 88.

⁴⁴ AMJ CABR, K. Engberts. Zo lijkt het door Van Poppel vermelde adres Marnixstraat 327 B/III op het adres van K. Engberts: Marnixstraat 372¹.

⁴⁵ Volgens Van Poppel moest Engberts – ‘omdat hij te veel wist nu’ – in een fabriek te Posen gaan werken. NA BNV, 3125. BNV-PV inzake aanvullend verhoor Van Poppel, ongedateerd.

⁴⁶ TNA HS 7/31. SOE History Security Section oktober 1940 – juni 1945, p. 8.

⁴⁷ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-3-1948, verhoren H. Lam en Van Poppel. Volgens Hélène Lam, een minnares van Van Poppel, had deze laatste in mei 1942 verklaard dat Bronsdijk alias Dirk al een jaar tussenschakel was geweest van de illegaliteit in Nederland en via Van Dam contact met Zwitserland had. ‘Dirk’ sliep in die tijd of later bij de ons onbekende Felix Taaymans die toen een café had in de Brabantstraat 8 te Brussel, dan wel sliep hij in de Veydtstraat 74, het bekende Abwehr-adres. Lam merkte nog op dat Taaymans’ adres werd gebruikt als contactadres en toevluchtsoord voor personen die later voor de Duitsers bleken te werken.

kennen.⁴⁸ Officieel werd hij op 24 november 1941 door II Ast België gerekruteerd.⁴⁹ Hij werd ingezet bij de infiltratie van vluchtlijnen, al ontkende hij dat na de oorlog ten stelligste. Daarna volgde een sabotage-cursus in Brussel en Antwerpen; om zijn bemoeienis met een vluchtlijn te verdoezelen vertelde Bronsdijk dat de cursus zo'n acht maanden had geduurd. Eind 1942 werd hij naar Zwitserland uitgezonden om vandaar uit Engeland te bereiken.⁵⁰ Na de oorlog verklaarde hij: 'Mijn taak zou in Engeland bestaan in het plegen van sabotage gericht tegen leger en vloot. De middelen en richtlijnen zou ik weer van andere Duitse spionnen in Engeland ontvangen.'⁵¹ Het staat echter vrijwel zeker vast dat hij op 30 mei⁵² 1942 uit Parijs vertrok.⁵³ Van Dam had hem opgenomen in een konvooi dat toen vertrok. In Zwitserland kreeg Bronsdijk van de Nederlandse legatie geen medewerking – waarschijnlijk werd hij gewantrouwd – en tenslotte vertrok hij dan maar weer naar België. Naar eigen zeggen was hij tijdens zijn meer dan drie weken durende verblijf in Zwitserland tot de conclusie gekomen dat hij niet langer voor de Duitsers wilde werken, maar hij verstreekte achteraf wel informatie over de gebruikte vluchtlijn en over de medewerkers die hem hadden geholpen.⁵⁴ Waarschijnlijk omdat zijn persoon te bekend was geworden – volgens hemzelf omdat de Duitsers bang waren voor het spuien van zijn kennis tegenover anderen – werd hij tewerkgesteld in Berlijn en later in Kiev in de Oekraïne.⁵⁵ Tijdens de capitulatie van Duitsland zat hij in Hamm. Pas in 1947 durfde hij het aan naar Nederland terug te komen. 'Ik voor mij geef de schuld aan mijn jeugdige leeftijd destijds [hij werd in februari 1915 geboren], en aan de mooi praterij van Van Poppel, die mij op een zeer smerige manier heeft geronseld voor de Duitse zaak.' Op 18 juni 1948 werd hij tot drie jaar veroordeeld.

Klingenburg – hij gebruikte naast dat van Doktor Backer ook wel het alias Nickel of Nikkel – die Van Poppel tot dusver had 'gerund', moest in actieve dienst en hij werd in september 1942 opgevolgd door Opdenboom (ook wel geschreven als Op de Boom), een alias van Gefreiter W.J. Bodens.⁵⁶ Doktor Bodens had al eerder met Nederlandse zaken van doen gehad; we kwamen hem reeds tegen als verbindingsman voor Herdtmann onder *Inleiding* 'Sondertrups en de aanval op Nederland'. Hij was op 1 oktober 1939 bij de Abwehr in dienst gekomen.⁵⁷ Mogelijk vanwege zijn vloeiende Nederlands bezocht hij samen met Doktor Neumeister in december 1939 NSB-leider Mussert. In opdracht van de Abwehr werd Mussert omzichtig benaderd om zijn bereidheid tot een mogelijke samenwerking te peilen.⁵⁸ In of omstreeks maart 1940 was Bodens weer aanwezig bij een onderhoud te 's-Gravenhage tussen Neumeister en Mussert.⁵⁹ Na deze bezoeken en een bezoek van Neumeister alleen⁶⁰ volgde in april 1940 een ontmoeting met Doktor Scheuermann die door De Jong wordt omschreven als een 'Beauftragter des Referates I West' van de Abwehr. Dit zal Doktor Friedrich Scheuermann zijn geweest, een Beauftragte van Abwehr II die in oktober 1939 in Vlaanderen bezig was zielen te winnen.⁶¹

In Brussel werd Bodens' eerste opdracht in samenwerking met Leutnant Masuhr mensen te werven voor een

⁴⁸ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-8-1948, verhoor Van Poppel; PV dd 12-3-1948, verhoor Bronsdijk.

⁴⁹ SOMA AA 1312, dossier Bronsdijk. Cartotheekkaart.

⁵⁰ Bronsdijk werd op 24-11-1941 bij de Abwehr als V-man ingeschreven onder nummer V-10.026. Zijn cartotheekkaart is gereproduceerd in Verhoeyens artikel De Duitse Abwehr in België, 1.\ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 28-11-1947, verhoor Bodens; PV dd 12-3-1948, verhoor Bronsdijk.

⁵¹ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-3-1948, verhoor Bronsdijk.

⁵² Zie SP, NIP.

⁵³ NA JUSLON, 5239. Verhoren dd 30-12-1942 en 31-12-1942 van M.T. Scholberg.

⁵⁴ In november 1942 was Bronsdijk met Van Poppel nog betrokken bij de vlucht van Pelser via de woning van Hélène Lam. AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-3-1948, verhoor Lam.

⁵⁵ Van II-agent Nick Verbrugge vernam de minnares van Van Poppel in maart 1943 dat Bronsdijk was vertrokken naar het Oostfront.

⁵⁶ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 9-9-1947, verhoor Bodens.

⁵⁷ De Jong, *Het Koninkrijk...* 2, p. 264-.

⁵⁸ De van spionage verdachte D.M. Spits, een felle NSB'ster uit Velp, werd ook verdacht van het overbrengen van berichten van Mussert naar Duitsland, maar een op last van de Arnhemse officier van justitie uitgevoerde aanhouding en fouillering op het station in Arnhem leverde destijds niets op. Omdat zij in september 1944 naar Duitsland verdween, kon ze na de oorlog niet meer worden gehoord. Ze werd in absentia wegens hulpverlening aan de vijand tot twee jaar en zes maanden internering veroordeeld. NA CABR, 28476. Uitspraak dd 14-5-1948; afschrift brief dd 18-2-1945 van A. Meyer aan hoofdkwartier Germaansche SS; PV dd 21-4-1947, verhoor A.C. den Blanken.

⁵⁹ AMJ CABR, A.H. Damhof. PV dd 13-8-1949, verhoor Bodens.

⁶⁰ In *Het Koninkrijk...* (2, afbeelding 55) van De Jong is een brief dd 25-11-1940 van Mussert gereproduceerd waarin hij schrijft dat hij begin 1940 bezoek heeft ontvangen van Bodens en Neumeister. Over de laatste schrijft Mussert: 'Hij heeft zijn bezoek nog eenmaal herhaald.' Volgens De Jong vond het eerste bezoek plaats in de tweede helft van december 1939; het tweede gesprek plaatst hij bij gebrek aan een datum begin 1940. Bodens' vermelding van een bezoek in of omstreeks maart 1940 ligt meer in de lijn van Musserts vermelding van twee bezoeken in 1940 dan De Jongs vermelding van een eerste gesprek in december 1939.

⁶¹ Verhoeyen, *De Duitse Abwehr in België*, 2.\ Elfferich meende (in *Rotterdam werd verraden*, p.262) abusievelijk dat Scheuermann in een vraaggesprek met Maurice De Wilde vertelde dat hij op 9 mei 1940 Mussert heeft verwittigd van de zeer nabije aanval op Nederland: dat was Stef De Clercq.

opleiding in België (in Nederland was Abwehr II niet of nauwelijks vertegenwoordigd) en het uitvoeren van schijnsabotage om de geallieerden te misleiden in het kader van een of ander Spiel, zoals het Englandspiel.⁶² In een van zijn vele verhoren vertelde Sonderführer Otto Weil van III F Ast Belgien over Unternehmen Feuerwerk.⁶³ ‘Nous avons appelé de ce nom l’affaire suivante: Londres avait demandé à trois postes que nous contrôlions (Campion, Leclercq et Arends) que des sabotages soient provoqués sur les voies de chemin de fer de Visé à Mons, coupant ainsi la Belgique en deux parties. Cela se passait en été 1942, et cette demande nous avait fait supposer que les Alliés projetaient un débarquement au nord de la ligne Visé-Mons. Il était nécessaire de faire croire à Londres que les sabotages avaient été réalisés. À cette fin, le Groupe II de l’Abwehrstelle a été prévenu et a été chargé de simuler des sabotages sur les voies de chemin de fer dans la section Visé-Mons. Nous comptons alors sur les services de renseignements qui existaient en Belgique pour aviser Londres de l’exécution de ces sabotages.’ Toen Londen dit spel doorkreeg, verviel de noodzaak van schijnsabotage en daarmee werd afdeling II overbodig.

Toch lijkt toen al ook een ander element te hebben meegespeeld, want Bodens vertelde een aspirant-agent in november 1942 dat de Britten misschien nog in 1942 of anders in 1943 zouden komen, in elk geval werden ze verwacht, en dat er voorbereidingen werden getroffen om die invasie te hinderen door de inzet van gestationeerde sabotage-agenten, een R-Netz dus.⁶⁴

Op 29 juni 1942 werden voor de opleiding van die aspirant-agenten de S-Schule en de Außenstelle II Antwerpen opgericht.⁶⁵ Het was waarschijnlijk de opzet om de voorheen her en der gegeven cursussen in Antwerpen te concentreren. De sabotageschool werd gevestigd aan de Van Rijswijcklaan. Een der instructeurs daar was de Duitser Maurits Meert (alias Martin), zoon van een Belgische textielabrikant en Vlaamse activist die in 1920 met zijn gezin naar Duitsland was verhuisd.⁶⁶ Midden juni 1940 was hij overgeplaatst naar II Ast Belgien en werd toen ingekwartierd in hotel Century te Antwerpen. Eind 1940 werd hij Verwalter van enkele firma’s, maar verbleef in de periode maart-juni 1942 in Duitsland waar hij een Abwehr-cursus volgde in de omgang met onder andere wapens, springstoffen en voertuigen. Daarna werd hij teruggeplaatst naar Außenstelle Antwerpen onder leiding van Kapitänleutnant Laurinat (alias Löbel) die ook als instructeur optrad.⁶⁷ Meert vertelde dat er op de school les werd gegeven in kaartlezen, kompasgebruik, ‘Bewegung im Gelände’, camouflage, wapenkennis, het maken van situatieschetsen en het opstellen van berichten. Praktijkoefeningen in schieten en in het gebruik van springmiddelen en sabotagemateriaal werden gegeven in het oude fort ’s-Gravenwezel nabij Antwerpen. Bij de onderrichting in het gebruik van explosieven werden buitgemaakte Britse springmiddelen aangewend.⁶⁸ Er was ook sprake van instructeur Feldwebel Fritz Bodet alias Bornaud. Dit was een Belgische militair die in februari 1940 was gedeserteerd en naar Duitsland was uitgeweken.⁶⁹ Daar werd hij toen als Brandenburger opgeleid en ingezet bij de actie van luchtlandingstroepen die de brug van Veldwezelt over de Maas moesten veiligstellen.

De, waarschijnlijk op verzoek van Bodens, door Van Poppel in 1942 samengestelde vijftien man tellende groep bestond onder andere uit kapper W.P. Bijlmer met zijn broer, G. Stroomberg (een voormalige kantoorbediende van Lippmann, Rosenthal & Co), rechercheur W. Klarenbeek, grondwerker J. Bijlsma, de portier Carlos (een Belg), schilder J. Deden, J. Meijer uit Amsterdam, de vertegenwoordiger T.J.L. van Hilst⁷⁰, masseur J.J. Elser⁷¹ en H. Bakker, sinds 1933 een opsporingsambtenaar van de Crisis Controledienst.

De cursus duurde zo’n twee maanden. Als tijdstip van vertrek naar België noemden de betrokkenen later afwijkende data: ongeveer half oktober 1942, begin oktober en 5 oktober. Dit is mogelijk, omdat de groep in meerdere groepjes achtereenvolgens afreisde, maar op 22 oktober tekende Meert in zijn zakagenda de aankomst aan van dertien agenten, waaronder

⁶² SOMA, AA 1312. Ondervragingsrapport inzake Bodens dd 11-2-1946.

⁶³ SOMA, Pap. W. Ugeux. Weil-verhoor.

⁶⁴ NA BNV, 3490. 030 Camp interrogation report no 0387 inzake H.L. Witzel dd 7-12-1944.

⁶⁵ AGMG, dossier M. Meert. Zakagenda 1942; PV dd 29-4-1947, verhoor Meert.

⁶⁶ SOMA, AA 1312. Brief dd 31-3-1948 van M.P.H. Meert aan Veiligheid van de Staat. Maurits Meert was tot zijn tiende jaar door zijn ouders gemeld in België. Vanaf 1918 had hij een Nanssen-pas (nadat zijn vader door zijn veroordeling als activist de Belgische nationaliteit had verloren). Omdat Maurits de Belgische nationaliteit niet kon terugkrijgen, vroeg en verkreeg hij in 1938 de Duitse.

⁶⁷ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 9-9-1947, verhoor Bodens. AMJ CABR, H.P.D.J. van der Speck Obreen. PV dd 4-3-1947, verhoor Bodens.

⁶⁸ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 9-9-1947, verhoor Bodens.

⁶⁹ AGMG, dossier Frédéric Bodet.

⁷⁰ In het CABR-dossier van Th.J.L. van Hilst, in 1935 lid geworden van de NSB, werden geen aanwijzingen gevonden voor een contact met Van Poppel en de cursus in België.

⁷¹ In het CABR-dossier van J.J. Elser, in 1935 lid geworden van de NSB, werden geen aanwijzingen gevonden voor een contact met Van Poppel en de cursus in België. Die werden echter wel gevonden in zijn BNV-dossier (NA BNV, 2626).

Verbrugge, Ingenbleek, Bronsdijk, ene Jan, ene Robert en ene Jean.⁷² Over het tijdstip van vertrek naar Nederland was vrijwel iedereen het overigens eens: 4 of 5 december 1942.⁷³ N.A.P. Verbrugge en F.X. Ingenbleek, een kantoorbediende, noemden juni als aanvang van de cursus. Dat stemt overeen met Meerts aantekeningen in zijn agenda, waarin te lezen is dat Ingenbleek op 4 en 27 juli onderricht kreeg, onder andere in karabijnschieten. Meert vertelde dat Verbrugge en Ingenbleek werden opgeleid om als agent in Engeland te werken, maar dat later weigerden.⁷⁴ Naast hen werden toen Kraus en Glatt opgeleid die later als ongeschikt werden beschouwd en elders werden ingezet. De in oktober begonnen cursus was voor Verbrugge en Ingenbleek de tweede; er is sprake van een klein ploegje dat uit Verbrugge, Ingenbleek, Bronsdijk en ene Kaen bestond.⁷⁵

De groep van vijftien man kreeg les in Engelse benamingen van vliegtuigonderdelen. Deden had van augustus 1940 af twee jaar bij de Waffen-SS gediend en vierde in België zijn negentiende verjaardag; over zijn verblijf daar vertelde hij: ‘Na deze opleiding werd ons, ik was daar met nog vijftien man, verteld, dat de bedoeling was, dat wij piloten, die na de capitulatie van 1940 uit België naar Engeland waren vertrokken, moesten uitbeelden. Wij moesten dan, doorgaande voor neergeschoten vliegeniers, contact zoeken met de illegale partij, die ons dan zoogenaamd naar Engeland moesten doorsturen. Was het contact tot stand gebracht, dan was de opdracht tot zoover volbracht. In verband met het bij de Duitse leiding bekend geworden feit, dat er in het geheel maar vijf Belgische piloten in dienst van de R.A.F. waren, ging het werk niet door. Ook zijn wij tijdens deze veertien dagen nog naar Frankfort in Duitschland geweest om Engelse uniformen uit een krijgsgevangenkamp te halen. Deze werden ons om onbekende redenen niet afgegeven. Na terugkomst in Brussel hoorden we, dat we naar Antwerpen zouden vertrekken. In Antwerpen aangekomen, werden we in een huis aan de buitenkant van de stad ingekwartierd.[⁷⁶] Een mij onbekend persoon gaf ons daar onderricht in het omgaan met Engelse springstoffen. Wij oefenden op het fort Gravenwezel bij Antwerpen.’⁷⁷ Meert stelde het wat scherper: ‘Het was de bedoeling dat deze agenten na voldoende opleiding naar Engeland zouden gesluist worden. Of dit werkelijk ook voor sommigen van deze agenten gebeurd is, weet ik niet, omdat dergelijke opdrachten rechtstreeks door Brussel gegeven werden.’⁷⁸

Verbrugge vertelde dat Van Poppel nog in het voorjaar van 1943 in Brussel een fuif had gegeven, omdat door zijn toedoen een aantal Engelse agenten was gearresteerd.

Volgens Bodens bleek begin 1943 dat de uitzending van sabotage-agenten naar Groot-Brittannië geen resultaten opleverde.⁷⁹ Berlijn besliste toen dat die uitzending werd stopgezet. Meert schatte tot zijn vertrek in juli 1943 zo’n 30 tot 35 Vlamingen en Nederlanders te hebben opgeleid. De nog in dienst zijnde agenten werden overgeheveld naar de organisatie van schijnsabotage voor III F, maar bleven in dienst van Abwehr II. Zo zetten Debray en Hollevoet hun werk via de valse vluchtlijnen voort tot september 1943; pas daarna werden ze ‘afgestaan’ aan Sonderführer Weil van III F.⁸⁰

Na de beslissing geen sabotage-agenten meer uit te zenden kon Abwehr II een deel van zijn agenten behouden voor de operatie Erfbegräfenis: het inzetten van agenten voor sabotage achter het front na een invasie.⁸¹ Van Poppel werd hoofdwerfer voor Nederland. Het was de bedoeling drie groepen samen te stellen, een in Amsterdam onder leiding van Van Poppel, een tweede in Friesland en een derde in Utrecht of Eindhoven. De leden ervan stonden in 1943 en 1944 op een wachtgeld van 75 gulden per maand dat door Van Poppel werd uitbetaald. In 1943 deed hij dat voor een deel giraal! Als een agent van Van Poppel wordt gedefinieerd als iemand naar wie in 1943 zes keer of meer 75 gulden werd overgemaakt, kan aan de hand van een door het Bureau Nationale Veiligheid opgesteld overzicht van de overschrijvingen worden bepaald dat Van Poppel in 1943 in totaal achttien agenten onder zijn financiële hoede had. Hiermee was een totaalbedrag gemoeid van 13.500 gulden. Daarnaast hebben nog de nodige betalingen à contant plaatsgevonden.

⁷² AGMG, dossier M. Meert. Zakagenda 1942; PV dd 29-4-1947, verhoor Meert.

⁷³ Een der cursisten ontving na zijn verblijf in België per postwissel een vergoeding van 175 gulden. AMJ CABR, E.H. Dijk. PV dd 20-4-1948, verhoor Dijk.

⁷⁴ SOMA, AA 1312. Brief dd 31-3-1948 van M.P.H. Meert aan Veiligheid van de Staat.

⁷⁵ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 12-3-1948, verhoor Bronsdijk. Bronsdijk dacht dat Kaen uit Halfweg kwam. Van Poppel meldde dat Kaen uit Hippolytushoef (in de kop van Noord-Holland) kwam. AMJ CABR, J.F.M.J.C. van Poppel. PV dd 1-8-1945, verhoor Van Poppel.

⁷⁶ Jan Van Rijswijkklaan 204, Antwerpen. AGMG, dossier R. Lejeune. Camp 020 interim report inzake R. Lejeune, p. 15.

⁷⁷ AMJ CABR, J. Deden. PV dd 5-11-1945, verhoor Deden; sententie dd 14-4-1947. Deden werd veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf, al was dat niet voor het volgen van de cursus in België.

⁷⁸ AGMG, dossier M. Meert. PV dd 29-4-1947, verhoor Meert.

⁷⁹ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 9-9-1947, verhoor Bodens.

⁸⁰ SOMA, Pap. W. Ugeux. Weil-verhoren.

⁸¹ AMJ CABR, J.D. Bronsdijk. PV dd 9-9-1947, verhoor Bodens.

Na Van Poppels verhuizing in januari 1943 naar een woning in de Euterpestraat te Amsterdam kregen Klingenburg en Bodens daar elk een kamer. Klingenburg had in maart 1943 zijn oorspronkelijke taak weer van Bodens overgenomen en Bodens ging toen op verzoek van Giskes naar III F van Ast Niederlande over. De huur voor Van Poppels woning werd door de Abwehr betaald, Van Poppel verdiende 165 gulden per maand en hij genoot nog 'verdere emolumenten'.⁸²

De Abwehr gaf in die woning een dag of minder lang dierend onderricht aan door Van Poppel gerekruteerde agenten. Dat gebeurde door Klingenburg totdat hij begin 1944 werd opgevolgd door Leutnant Erich Kokoschka (alias Korn en Korner). De praktijk werd gedemonstreerd en geoefend op bijvoorbeeld de heide bij Laren of Hilversum, aan zee bij Huizen en in Oranjewoud in Friesland. Diverse agenten moesten zelf iets fabriceren dat zij een 'handgranaat' noemden. Een aantal van hen kreeg van Klingenburg, meestal in 1944, explosieven voor hun werkzaamheden die na het terugtrekken van de Duitsers een aanvang zouden moeten nemen. Sommigen spraken van een 'trommel' met springmiddelen die ze thuis moesten bewaren, meestal begraven in de tuin of verstopt in de kelder.

In Amsterdam werden ook op diverse plaatsen springstoffen begraven. Voor H. Bakker bijvoorbeeld waren er explosieven opgeslagen in de omgeving van het Scheldeplein. Na de bevrijding wees hij die plaats aan en daar kon toen inderdaad springstof worden opgegraven.⁸³ De kelner N. Noordermeer had in januari 1943 twee dagen onderricht in Antwerpen genoten en kreeg daarna springstoffen en andere sabotagemiddelen in zijn woning ter bewaring.⁸⁴ Medio 1944 werd zijn sabotagecursus herhaald op de heide nabij Bussum. In september van dat jaar kreeg hij nog een plek aangewezen op de Middenweg in zijn woonplaats Amsterdam, waar springstoffen en sabotagemiddelen voor hem lagen begraven. In 1948 werd hij wegens zijn opleiding en intentie tot vier jaar gevangenisstraf veroordeeld.⁸⁵

Op Dolle Dinsdag, 5 september 1944, vertrokken Van Poppel en zijn vrouw via Utrecht (Maliebaan 92) naar Groningen. Vervolgens vestigde hij zich in Winschoten onder de naam Rosier Brain; een vereenzelviging met de bekende Belgische voetballer Raymond Braine liet hij zich graag aanleunen.⁸⁶

Daar vormde hij onderdeel van de groep van Trippel en Bahr, mogelijk van een marine-FAT. De naam Trippel zal onder *Het R-Netz in Nederland* 'Hessels en Mekel' nogmaals vallen. Kort voor de bevrijding van Winschoten vluchtte Van Poppel met zijn vrouw in maart 1945 via Delfzijl naar Duitsland waar het echtpaar Hamburg wist te bereiken. Met de trein reisden zij naar Flensburg waar ze een maand verbleven. Toen vertrokken ze naar Rotterdam waar Van Poppel op 19 juni 1945 werd gearresteerd. In december 1951 werd hij als verminderd toerekeningsvatbaar beschouwd en veroordeeld tot tien jaar; eind april 1955 werd hem het op 6 mei 1955 nog onvervulde deel van de tien jaar kwijtgescholden.⁸⁷

Ingenbleek en Verbrugge

Voor zover kon worden nagegaan kregen drie van de door Van Poppel gerekruteerde sabotage-agenten naast de explosieven-cursus een seinopleiding. Chauffeur-monteur H.G. Kraak (alias Kramer) vertrok op 13 mei 1943 naar Antwerpen.⁸⁸ Na de seincursus volgde de opleiding in het gebruik van springmiddelen. 'We kregen les in morseseynen, later zou ons een speciaal code worden geleerd. Voorts werd ons geleerd, wat we moesten koopen in het buitenland om springstoffen samen te stellen. We moesten ons daartoe tot apothekers wenden en daar geneesmiddelen koopen, die o.a. Kalium Nitraat bevatten. Ons werd onder andere merken van pillen, poeders enz. opgegeven, die deze stoffen bevatten, voorts o.a. suiker en een roode gorgeldrank waarvan ik de naam niet meer weet, die ook in poedervorm te verkrijgen zou zijn en natrium nitraat moest bevatten. We kregen recepten om uit deze stoffen springstoffen samen te stellen. Een recept weet ik me nog te herinneren om brandbommen te maken. Dat bestond uit negen delen calium nitraat drie delen zwavel en een deel gedestilleerd water.'⁸⁹

⁸² AMJ CABR, J.F.M.J.C. van Poppel. PV dd 1-8-1945, verhoor Van Poppel.

⁸³ Lambertus Rameau, een illegaal werker, trad na de oorlog in dienst van het BNV. W.E. Sanders verzocht hem zich speciaal bezig te houden met de opsporing van verstopte springmiddelen. 'Ik had daar nogal succes mee [...]' AMJ PolKab, P 81/49. Rapport dd 13-1-1948, no P 702^b/47.

⁸⁴ AMJ CABR, N. Noordermeer. Sententie dd 7-5-1948.

⁸⁵ (toevoeging EV): voor een grondige analyse van het R-Netz dat Abwehr II in België in 1943-44 heeft tot stand gebracht, zie: Verhoeyen, *De geheime zendingen vanuit Duitsland naar Vlaanderen na september 1944*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen omtrent de geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, 2011/1, p. 40-63.

⁸⁶ Volgens agente T. Groen was 'Brenner' een alias van Raymond Braine. AMJ CABR, H.W.M.J. Rademaker. Rapport dd 14-6-1945 van J. van Gelder en H. Visser.

⁸⁷ Vonnis dd 17-12-1951; KB van 25-4-1955, no 46.

⁸⁸ AMJ CABR, J.F.M.J.C. van Poppel. PV dd 25-4-1949, verhoor Kraak. In een eerder verhoor noemde hij 13-1-1943 als datum van vertrek naar Antwerpen. AMJ CABR, H.G. Kraak. PV dd 7-11-1946, verhoor Kraak.

⁸⁹ AMJ CABR, H.G. Kraak. Rapport dd 18-7-1945 van J.F. de Waart, verhoor Kraak.

Volgens Van Hilst was hij tijdens de opleiding met Kraak gezellig uit geweest in Brussel. Kraak had toen tegenover een vriendinnetje uit de school geklapt over zijn werkzaamheden en werd daarvoor door de Duitsers gearresteerd. Kraak zelf legde de accenten iets anders. Volgens hem besloot hij na het ontdekken van het doel van zijn opleiding, de seincursus was al achter de rug, te ontvluchten. Hij nam contact op met leden van de Witte Brigade (dat kon je kennelijk zomaar doen), maar omdat deze groepering (heel toevallig!) was geïnfiltrerd door een voor III F werkende vriendin van Klingenburg, werd hij op last van Löbel van de sabotageschool gearresteerd. Later werd hij tot vier jaar veroordeeld. Begin augustus 1945 werd hij weer gearresteerd, nu door de Nederlandse autoriteiten, en uiteindelijk tot anderhalf jaar internering veroordeeld.⁹⁰ Een medecursist van Kraak was M.G. Fock (alias Folkers).⁹¹ Rinus Focks broer, zelf NSB'er, had zijn broer ongeveer maart 1941 laten inschrijven als lid van de NSB; hij betaalde ook diens contributie.⁹² M.G. Fock ontkende de deelname aan de cursus; hij was na mei 1943 slechts chauffeur van Klingenburg geweest. Aardig is dat hij al begin 1944 in Londen bekend raakte: een recentelijk in Groot-Brittannië aangekomen Belg had verklaard dat 'Rinus FOG', in 1939 de bokskampioen van Amsterdam, training had ondergaan om als Duitse agent naar Engeland te gaan.⁹³ Op 4 april 1949 werd M.G. Fock veroordeeld tot anderhalf jaar gevangenisstraf; op 19 juli 1949 besloot het ministerie van Justitie tot zijn invrijheidstelling.

Frans Ingenbleek en zijn vriend Nol Verbrugge hadden midden 1942 een drie maanden durende springstoffen-cursus in België gevolgd. Later kregen ze in 's-Gravenhage, Wassenaar en Utrecht een seinopleiding van Erwin Cleff en Wechter. Na hun seinopleiding volgde nog een code-cursus in Brussel. Oorspronkelijk was het de bedoeling om ze als sabotage-agent naar de overkant te sturen – waar ze dan dienst moesten gaan doen in het Britse leger – maar daar maakten ze bezwaar tegen. Zo wees Frans op zijn 'Zugehörigkeit zur Waffen-SS' en op zijn pro-Duitse instelling; in Engeland zou dat sterk wantrouwen wekken.⁹⁴ Zelf zagen ze meer in commando-raids, enkele uren durende aanvallen, waarbij een bepaald object zou moeten worden vernietigd. Er kwam allemaal niets van terecht. Ingenbleek kreeg in juli 1943 een baan bij drukkerij De Vondelstad in Amsterdam. Via Wechter kreeg hij daar een zendontvanger in huis.⁹⁵ Daarmee was R-Netz-agent Ingenbleek geïnstalleerd. Zijn opdracht als agent, mogelijk sabotage, is onbekend gebleven. Naar eigen zeggen vernietigde hij zijn zendontvanger in de winter van 1944 op 1945. Ingenbleek werd op 28 april 1949 veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf; bij Koninklijk besluit van 12 januari 1951, nummer 70, werd die straf met drie jaar verminderd.⁹⁶

In het verhoor van Obergefreiter-Funklehrer Erwin Cleff is sprake van het duo 'Xavier en Nol' dat Cleff begin 1943 in 's-Gravenhage in opleiding had gekregen.⁹⁷ Ze worden in het verhoor niet geïdentificeerd, maar Xaverius was de tweede voornaam van Ingenbleek en Nol was de roepnaam van Verbrugge. Ze waren Cleff opgevallen, omdat ze steeds samen kwamen: andere agenten waren altijd alleen in opleiding. Hun opdrachtgever was Köhler en de opleiding duurde volgens Cleff kort, hoogstens drie maanden. Op een dag kreeg hij te horen dat ze niet meer kwamen en hij heeft ze inderdaad niet meer gezien. Hij heeft ook nooit gehoord dat ze daarna voor de Dienststelle werkten. 'Het waren een paar flinke degelijke jongens, in de leeftijd van 20 tot 22 jaar, beschaafd in hun optreden.' Cleff voegde daaraan toe dat hij hun politieke instelling niet kende. Volgens hem ressorteerden ze op een gegeven moment dus niet langer onder FAT 134. Ingenbleek meldde dat ze later in Utrecht als chef een zekere Hauptmann Stein kregen. Verbrugge kreeg in Sneek een baan bij de politie. In de loop van 1943 werd hij door Klingenburg ingedeeld bij de stay-behind organisatie voor sabotage. Onder *Het R-Netz in Nederland* 'FAT 134' gaan we nader in op FAT 134, Cleff en Stein. Verbrugge figureerde als 'Noll' en 'W.21' in het door de Britten gebroken Abwehr-berichtenverkeer; hij stond in september 1943 in draadloos contact met Ast België, al leek hij te ressorteren onder Ast Nederlanden.⁹⁸ Ook Ingenbleek werd als 'Xavier' genoemd in berichten uit oktober 1943 tussen Ast Nederlande en Nest Keulen als zijnde in draadloos contact met Ast België.

Van Poppels vele agenten, het zijn er tientallen geweest, kwamen voornamelijk voort uit NSB-kringen, de Van Rappard-groep en de Troelstra-beweging. Initiële contacten met potentiële agenten in 1941 bijvoorbeeld konden worden gelegd door een introductiebrief van Paul Kiès, leider van de Troelstra-beweging. Uit de verhoren van de betrokkenen komt een

⁹⁰ AMJ CABR, H.G. Kraak. Tribunaal Amsterdam-kaart dd 3-3-1947. Kraak werd op 7-2-1947 veroordeeld tot anderhalf jaar internering (tot 7-2-1947).

⁹¹ AMJ CABR, H.G. Kraak. PV dd 7-11-1946, verhoor Kraak; rapport dd 18-7-1945 van J.F. de Waart, verhoor Kraak.

⁹² AMJ CABR, M.G. Fock. PV dd 19-3-1948, verhoren W.F. en M.G. Fock.

⁹³ NA JUSLON, 6287. Brief dd 19-1-1944 van W.W. Pidcock aan Derksema, no P/12799.

⁹⁴ AGMG, dossier M. Meert. Brief dd 20-9-1942 van Frans en Nol.

⁹⁵ In de garage van J.H. Fock (een broer van M.G. Fock) in de 2e Oosterparkstraat konden hij en anderen extra voedsel halen.

⁹⁶ AMJ CABR, F.X. Ingenbleek.

⁹⁷ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 31-1-1948, verhoor Cleff.

⁹⁸ NARA RG226 E119A B42 F1203. MSS-traces dd 25-11-1944.

beeld op van weinig voor hun taak berekende agenten. Dat was geen wonder, want vaak werd volstaan met een uurtje onderricht in het gebruik van explosieven. Het merendeel leek voornamelijk te worden gelokt door het wachtgeld van 75 gulden; ideologisch waren ze nauwelijks geïnteresseerd. Verder waren er enkelen die de illegaliteit op de hoogte brachten van de plannen en ontvangen explosieven daaraan doorgaven. Achteraf bezien is niet goed te begrijpen waarom Abwehr II in Nederland zulke agenten überhaupt nog in dienst hield. Er kan hooguit worden geopperd dat de dienst eraan hechte Berlijn een flink aantal agenten te kunnen melden.

Het is moeilijk de effectiviteit van het sabotagenet te bepalen, omdat iedereen uiteraard ontkende iets gedaan te hebben en vertelde de verstrekte explosieven te hebben begraven of in het water te hebben gegooid. In oktober 1946 werd in een Bureau Nationale Veiligheid-overzicht nog opgemerkt: 'Toen de invasie in Normandië plaatsgevonden had waren deze agenten voor de Duitschers t.a.v. een belemmering van de opmarsch der geallieerden na een invasie aan de Nederlandsche kust van minder belang geworden, waarbij komt, dat de Duitschers zeer goed wisten, dat het merendeel dezer lieden zich beschikbaar had gesteld om de voordeelen daaraan verbonden, in een tijd, dat naar hun inzicht een Duitse overwinning waarschijnlijk was en zich later, bij de voortschrijdende overwinningen der geallieerden afzijdig wenschte te houden. Als gevolg daarvan werd, vooral na September 1944 de controle op bedoelde agenten minder intensief en werd door het onderdeel waartoe Klingenburg behoorde meer aandacht gewijd aan de sabotage in Duitsland.'⁹⁹

⁹⁹ AMJ CABR, J.F.M.J.C. van Poppel. Afschrift BNV-overzicht van Van Poppels sabotage-agenten dd 29-10-1946 van P.G. Hogendoorn.

Aal, 2, 3
 Alblas, 4
 Arends, 7
 Außenstelle II Antwerpen, 7
 Baars, 2
 Backer, 6
 Bahr, 9
 Bakker, 3, 7, 9
 Baulehr Bataillon zbV 800 Brandenburg, 3
 Bijlmer, 7
 Bijlsma, 7
 Böckling, 2, 3
 Bodens, 6, 8, 9
 Bodet, 7
 Boekholt, 2
 Boom, 6
 Bornaud, 7
 Brain, 9
 Braine, 9
 Brenner, 9
 Bronsdijk, 5, 6, 8
 Burcksen, 2, 3
 Campeon, 7
 Carlos, 7
 Christmann, 5
 Cleff, 10
 Clercq, 6
 Dam, 4, 5, 6
 De Aethergeuzen, 1
De Doodsklok, 3
 Debray, 8
 Deden, 7, 8
 Diebitsch, 4
 Dirk, 5
 drukkerij De Vondelstad, 10
 Einsatzstab Rosenberg, 3
 Elser, 7
 Engbert, 5
 Engberts, 4
 Engebarts, 5
 Erfbegrafenis, 8
 FAT 134, 10
 Fock, 10
 FOG, 10
 Folkers, 10
 Gelderen, 1
 Gelderen-Holman, 1
 Glatt, 8
Het Nationale Dagblad, 1
Het Parool, 4
 Hilst, 7, 10
 Hofen, 2
 Hollard, 5
 Hollevoet, 8
 Hollmann, 2, 3
 Holmann, 2
 hotel Century, 7
 Hoven, 2
 Ingenbleek, 8, 10
 Jansen, 3
 Jong, 1
 Kaen, 8
 Kert, 10
 Kiès, 10
 Klarenbeek, 7
 Klingenburg, 3, 4, 6, 9, 10
 Köhler, 10
 Kokoschka, 9
 Korn, 9
 Korner, 9
 Kraak, 9
 Kramer, 9
 Kraus, 8
 Krogman, 3
 Lam, 5, 6
 Lambert, 2
 Laurinat, 4, 7
 Leclerq, 7
 Löbel, 7, 10
 Marquard, 4
 Martelli, 5
 Martin, 7
 Marwede, 3
 Masuhr, 6
 Meert, 7, 8
 Meesters, 2, 3
 Meijer, 4, 7
 Meptum, 3
 Müller, 4
 Mussert, 6
 Nesemann, 1
 Neumeister, 6
 Nickel, 6
 Nitsch, 1
 Nol, 10
 Nolet, 3
 Nolf, 3
 Noll, 10
 Noordam, 4
 Noordermeer, 9
 Norden, 4
 Olij, 4
 Opdenboom, 6
 Pappel, 4
 Patzèk, 1
 Patzig, 1
 Pelsler, 6
 Platzek, 1
 Plotzek, 1
 Poppel, 1, 5, 6, 9
 Puls, 3
 Quert, 10
 Rameau, 9
 R-Netz, 7
 Rossem, 3
 Rost van Tonningen, 1
 Scheuermann, 6
 Siegfried, 4
 Snijders, 2, 3
 Spies, 3
 Spits, 6
 S-Schule, 7
 Stein, 10
 Stroomberg, 7
 Taaymans, 5
 Thomsen, 2
 Tjepkema, 1
 Tricht, 5
 Trippel, 9
 Unternehmen Feuerwerk, 7
 Unternehmen Martin, 3
 Unternehmen Stefan, 2

V-10.026, 6
Vaz Dias, 4
Verbrugge, 6, 8, 10
Vries, 3
W.21, 10
Warendorf, 4
Wechter, 10
Weil, 7, 8
Winterfeld, 4, 5
Xavier, 10